

Holzbachová, Ivana

[Markarjan, E.S. O genezise čelovečeskoj dejatel'nosti i kul'tury]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1977-1978, vol. 26-27, iss. B24-25, pp. 97-99

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107387>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K otázkám Schellingovy filozofie. *Studia philosophica V, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 4, Praha 1975, 140 s.*

Dvousté výročí narození F. W. Schellinga dalo podnět kolektivu historiků filozofie na Univerzitě Karlově k vydání sborníku o tomto „velkém neznámém“ předmarxistické filozofie. Jméno Schelling zná u nás takřka každý, kdo se seznámil s procesem formování dialektiky v německé klasické filozofii jako významným ideovým zdrojem marxistické filozofie. Širší filozofické veřejnosti však dosud nebyl zprostředkován hlubší celkový obraz Schellingova díla a zhodnocení jeho pozitivního i negativního významu. Proto byly velmi cenné studie Jiřího Černého a Milana Sobotky, které již v šedesátých letech otvíraly hlubší náhled do Schellingovy filozofie. Sborník k Schellingovu výročí mohl navázat na tuto jejich práci.

Jádrem sborníku jsou stati M. Sobotky *Schelling, jeho místo v německé klasické filozofii*, M. Bednáře *Dialektika Schellingova překonání Fichta*, L. Majora *Schellingův vliv na Schopenhauerovu nauku o ideách a umění*, *Schellingova pozitivní filozofie a její ideologická role*, V. Špačka *Místo umění v Schellingově filozofii* a M. Tlusté *Schellingovy dějiny novější filozofie*. Schellingovské tematické je kromě toho věnována řada recenzí, které nejen dokreslují obraz Schellingovy filozofie a jejího vývoje (M. Sobotka, *Schellingovy rané spisy*, Kritické vydání Kritického filozofického žurnálu), ale podávají také informaci o sovětské schellingovské literatuře (O. Loužilová) a kritiku interpretace Schellingovy filozofie ve frankfurtské škole (M. Bednář).

Je však škoda, že ve sborníku nebyly přetištěny články J. Černého *K „upřímné myšlence Schellingova mládí“* a M. Sobotky *Schellingův příspěvek k filozofii „činné stránky“*, které byly k Schellingově výročí publikovány ve Filozofickém časopise (č. 4, 1975). Daly by sborníku ještě ucelenější charakter. Rovněž lze jen litovat, že při příležitosti dvoustého jubilea filozofa, který u nás dosud nebyl překládán, nebyl do sborníku zařazen (přiměřeně k možностям rozsahu této publikace) překlad alespoň některé kratší reprezentativní pasáže z jeho díla.

Schellingovská problematika je ve sborníku z velké části (s výjimkou stati o dialektice jeho překonávání Fichta) převedena do dnešního filozofického jazyka – sborník je proto přístupný široké čtenářské veřejnosti. Jeho vydání znamená přínos k porozumění jedné z nejdůležitějších etap ve vývoji předmarxistické filozofie.

Karel Hlavoň

E. S. Markarjan: O genezise čelovečeskoj dejatelnosti i kultury. Jerevan, 1973, 144 s.

Problém charakteristiky kultury, její podstaty a jejího vzniku je problém s velmi dlouhou historií. Kultura je právem pokládána za specifickou součást lidského společenství, jíž se toto společenství odlišuje od společenství živočišných. Proto byla často téměř ztotožňována se společností, vývoj společnosti byl chápán jako vývoj kultury. E. S. Markarjan se této problematice věnuje už dlouho. Zná její vývoj (napsal mj. i práci o Spenglerově a Toybeeho koncepci vývoje společnosti) i její současný stav.

Proto může mít jeho poslední kniha pozoruhodně široký záběr: Markarjan se v ní dotýká dvou mimořádně závažných otázek, jejichž pozici lze charakterizovat jako pozici krajních mezí kulturologické a obecně společenskovědné problematiky: otázky nejobecnějších vlastností kultury v kosmickém měřítku a otázky vzniku lidské společnosti (a kultury) z živočišných předků člověka. V obou případech si Markarjan klade především úkoly metodologické: snaží se vymezit pole bádání, respektive přesně definovat předmět tohoto bádání. Proto je značná část jeho úsilí věnována zpřesňování pojmů, jejich redefinování a vymezení jejich místa ve struktuře teorie kultury.

Kniha má dvě části: první z nich je věnována obecné charakteristice lidské činnosti a kultury, druhá charakteristice výchozích principů jejich genetického objasnění, tedy dalo by se říci synchronickému a diachronickému aspektu kulturologie.

Po výkladu obecně metodologických předpokladů, se kterými ke své knize přistupoval, věnuje se Markarjan v první části charakteristice pojmů činnost a kultura. Pojem činnosti, jehož význam a používání se omezuje pouze na organickou sféru skutečnosti (včetně lidské), definuje jako informativně zaměřenou aktivitu živých sy-

stémů, která vzniká na základě jejich vztahů k okolí a jejímž cílem je sebezáchova. Zdůrazňuje, že ani pro lidskou činnost nepřestává platit, že je především aktivitou, která organismu umožňuje adaptaci na prostředí. Zachování života je cílovou dominantou každé živé formy a lidská společnost nemůže být v tomto ohledu výjimkou. Lidská společnost se odlišuje od čistě biologických forem života pouze způsobem, kvalitativně jiným systémem prostředků, díky kterému se uskutečňuje adaptace společnosti k prostředí, tj. lidská činnost je činností sociokulturní.

V souvislosti s rozбором pojmu kultura hledá Markarjan takové charakteristiky, které by umožnily rozšířit tento pojem i na případné mimolidské kultury (nebo civilizace) v kosmu; zavádí pojem exokulturologie. Podle jeho názoru vyrůstá každá kultura z biologického základu a nutně obsahuje mimobiologické prvky. Její povaha je mimobiologická v tom smyslu, že je překonáním biologického typu organizace tím, že vypracovala zvláštní systém prostředků a mechanismů činnosti, které nejsou ani potenciaálně dány daným typem organismu a které patří do kvalitativně jiného proudu vývoje. Výchozím předpokladem kultury jsou tvůrčí možnosti osvobozené od čistě biologických zákonitostí, možnosti svobodné (tj. uvědomělé) tvorby. Na Zemi byl pro vytvoření kultury a schopnosti rozumového a symbolického chování nutný vedle stimulačního vlivu prostředí zvláštní vnitřní stimulační faktor — materiální výrobní činnost, práce. Markarjan se domnívá, že i v obecném rámci mimolidských, avšak antropomorfních společností je existence tohoto faktoru pro vznik společnosti, a tedy i kultury, nutná.

Na závěr první části knihy konstruuje Markarjan pracovní model vyjadřující možné přístupy ke zkoumání společnosti a kultury. Strukturu lidské činnosti lze zkoumat z psychologického nebo sociologického hlediska, zabývat se fázemi činnosti samé nebo jejími sférami. Lze ji také rozebírat na základě rozlišení mezi procesem probuzení mechanismů stimulace, programování a uskutečňování aktivity subjektu a vydělením příslušných sfér činnosti. Konečně lze vycházet z klasifikace elementů lidské činnosti vybudované na základě odpovědi na otázky, kdo působí, na co a s jakým cílem a jak; dojde přitom k určení subjektu působení, sféry činnosti a kultury jako souboru historicky vzniklých prostředků k řešení problémů vytvořených během společenské praxe lidí.

V této části knihy Markarjan rozšiřuje pojmy technika a technologie na veškeré způsoby, jimiž lze řešit problémy, se kterými se střetává společnost. V tomto pojetí mají podle jeho názoru technologickou povahu i ideály apod., protože jsou společenskými prostředky regulace činnosti jednotlivců. Ačkoli je jeho zdůvodnění tohoto kroku logické, domníváme se, že nedocenil jeho význam pro teorii struktury společnosti jako takové, a především pro studium její materiální základny, kde takové rozšíření pojmů technika a technologie nutně způsobí velmi vážné těžkosti.

V druhé části knihy se Markarjan zabývá výchozími principy genetického objasnění lidské činnosti a kultury. Opírá se zde o historickomaterialistický model společnosti, který je podle jeho názoru jediný schopen vést ke smysluplnému vysvětlení vzniku společnosti a kultury. Východiskem řešení otázky geneze společnosti je mu proto problém vzniku materiální výrobní činnosti, práce jako faktoru, který mění adaptivní mechanismus vlastní biologické sféry skutečnosti v mechanismus adaptivně adaptující, charakteristický pro lidskou společnost.

V této souvislosti se věnuje vztahu práce jako společensky organizované předmětné činnosti a vědomí. Kritizuje ty koncepce, které vycházejí při zkoumání specifčnosti lidské společnosti od ideálních stránek lidské činnosti (vědomí, rozumu, poznání, jejího znakového charakteru); tyto směry nemožou dospět k uspokojivému vysvětlení vzniku lidské činnosti a končí v neřešitelných antinomích. Na druhé straně si však musíme podle Markarjanova názoru uvědomit, že hierarchicky prvotní faktor lidské společnosti, práce, nemusí zároveň být geneticky absolutně prvotní; jako specificky lidská činnost je práce neoddelitelná od vědomí. Stavíme-li proti sobě práci a poznání, stavíme proti sobě elementy různého řádu: práci jako specifický způsob lidského života a poznání jako nejdůležitější specifický prostředek uskutečnění této činnosti. Proti sobě lze stavět pouze materiálně výrobní a duchovně tvůrčí činnost.

Na závěr této části knihy se Markarjan zabývá některými spornými problémy geneze společnosti. Neformuluje zde už metodologické postuláty, ale spíš sleduje některé problémy přechodu od živočišných předků člověka k člověku a jeho společnosti: vznik práce a její přípravu v některých aspektech činnosti živočichů, vznik

specificky lidské rozumové činnosti a problém lokální kultury. Ačkoli se tato část knihy svým zaměřením odlišuje od předchozího textu, můžeme ji považovat za pokus o aplikaci výše vyložených metodologických principů na vybrané problémy.

Markarjanova kniha je pro současný vývoj ve společenských vědách do značné míry charakteristická. Zapojuje se totiž organicky do světového trendu ke zvědecktění zkoumání společnosti a k integraci jeho jednotlivých disciplín. Zároveň ukazuje výhody marxistické vědy o společnosti opřené o historický materialismus, který jí slouží nejen jako teoretické východisko, ale i jako centrum, které umožňuje jednotnou strukturaci všech nových poznatků.

Ivana Holzbachová

Pierre Raymond: L'histoire & les sciences. Paris, Maspero, 1975, 93 s.

Raymondova kniha má sloužit jako úvod nové edice „Algorithmes“ vydávané skupinou francouzských filozofů ovlivněných Althusserem a zajímajících se o funkci vědy ve společenském kontextu. Edice „Algorithmes“ se tedy má zabývat filozofií vědy a dějinami vědy, ale ne v tradičním smyslu: má ukázat vzájemné vztahy mezi praxí vědeckého výzkumu, formami filozofického fungování vědy a společenskými vztahy, a především ideologickou roli filozofie ve vědě. Budou v ní publikovány historické texty zabývající se těmito vztahy především v matematice a zároveň i reedice a překlady klasických vědeckých textů, na nichž lze tyto vztahy ukázat.

Jako vstupní publikace se kniha *L'histoire & les sciences* zabývá naznačenou problematikou obecně. V úvodu Raymond určuje cíl své knihy i celé edice: sledovat tzv. spontánní ideologii vlastní myšlení speciálních vědců. Tento úkol zdůvodňuje praktickopolitickými potřebami: tento aspekt vědy nelze zanedbat už vzhledem ke stále vzrůstající roli vědy ve struktuře moderní společnosti.

Raymond zdůrazňuje spojení vědy a teorie s reálným světem. Věda se vyvíjí v určité společenskopolitické situaci, odpovídá na její požadavky a projevuje se ve formách, které jsou v souladu s možnostmi, jež jí tato situace poskytuje. „Nevědecké... je v srdci věd a ne ve vztahu k nim. Musíme tedy zdůrazňovat nejenom vědecké síly vědecké produkce, ale i *nevědecké* formy jejich *fungování*; tento vztah je novým vkladem do historie“ (s. 39, zdůraznil P. R.).

V první části knihy „Dějiny věd a dějiny“ se Raymond zabývá obtížemi při určování předmětu historie vědy, při definování pojmu vědy a hlavními úskalími při zpracování tématu. V souvislosti s rozborem vztahu mezi historií a epistemologií se kriticky zmiňuje o Bachelardových pracech, které si nevšímají dostatečně společenského pozadí vývoje vědy. Kritizuje také obvyklý způsob výkladu historie věd, totiž ten, v němž je zdánlivě autonomní teorie sice vyložena na pozadí společenské a politické historie, ale tak, že je tento kontext od vědy vlastně odtržen a tím i negován. Přijatelnější je pro něj Foucaultova metoda „archeologie vědění“ spojující organicky všechny části společenské struktury dané doby. Strukturalistická metoda však trpí velmi vážnými nedostatky, má-li být aplikována na historii. Předpokladem neadekvátnějšího přístupu k dějinám vědy je podle Raymonda názor, že jednotlivé části společnosti sice fungují podle svých vlastních zákonů, že se však zároveň nemohou vyhnout působení ostatních sektorů společnosti. Toto působení transformují způsobem, který je pro ně specifický. Prostředkem umožňujícím takovou transformaci vlivů společnosti na vědu je filozofie.

V druhé části „Územní matematiky“, Raymond aplikuje svou teorii dějin věd na matematiku. Zdůrazňuje její zvláštní postavení mezi vědami dané abstraktností matematiky. Matematika nemá vztah k bezprostřední realitě a nemůže experimentovat tím způsobem jako vědy empirické a experimentální. Raymonda zajímá problém, jak se za této situace vyhnout idealistické interpretaci matematiky. Řešení nalézá v rozdělení matematiky na dvě úrovně, z nichž jedna hraje roli teorie a druhá roli reality: na matematiku a matematizované. Tyto úrovně nejsou určeny jednou provždy, jsou pouze funkcemi. To Raymondovi umožňuje zapojit do řešení historický aspekt. V této souvislosti se pak výše naznačeným způsobem zabývá vztahem mezi matematikou a filozofií. Tato obecná část je přechodem k další publikaci edice, Raymondově práci *De la combinatoire aux probabilités* (vyšla v nakladatelství Maspero v roce 1975).